

8. Лосев А.Ф. История античной эстетики. В восьми томах. Ранний эллинизм. Т.5. /А.Ф.Лосев. – М.: Искусство, 1979.

9. Лосев А.Ф. Что дает Античность? (диалог с профессором Лосевым) / А.Ф.Лосев //Литературная учеба. – 1986. – №6. – С.81-88.

10. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии /А.Ф.Лосев. – М.: Мысль, 1993. – 959 с.

11. Лосев А.Ф. История античной эстетики. В восьми томах. Ранняя классика. Т.1. /А.Ф.Лосев. – М.: Высшая школа, 1963. – 583 с.

12. Монтень М. О воспитании детей / Мишель Монтень // Опыты. Избранные произведения в 3-х томах. Т.1. – М.: Голос, 1992. – 384 с.

13. Платон. Государство /Платон. Собрание сочинений в 4-х томах. Т.3. – М.: Мысль, 1994. – 654 с.

14. Ажимов Ф.Е. Философия: история или теория. Заметки о специфике истории философии /Ф.Е.Ажимов// Вопросы философии. 2014. – №10.

О. Александрова

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ ЯК ФІЛОСОФІЯ, І ФІЛОСОФІЯ ЯК ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ (НОТАТКИ ДЛЯ ПОЧАТКІВЦІВ ЩОДО ВИВЧЕННЯ КОРСУ “АНТИЧНА ФІЛОСОФІЯ”)

У статті розглянуті питання про місце античної філософської спадщини в історико-філософському просторі, про зв'язок філософії та історії філософії.

Ключові слова: філософія, історія філософії, антична філософія, міф, фюсис, логос, алетейя.

O. Aleksandrova

THE HISTORY OF PHILOSOPHY AS PHILOSOPHY, PHILOSOPHY AS THE HISTORY OF PHILOSOPHY (NOTES FOR BEGINNERS LEARNING THE COURSE “ANTIQUA PHILOSOPHY”)

This article examines the questions about the place of the antique philosophical heritage in the history of philosophy, the relation of philosophy and history of philosophy.

Keywords: philosophy, history of philosophy, antique philosophy, myth, physis, logos, aletheia.

УДК 168.5:319.8

Л.Г. Дротянко

НАУКА ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ У ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ С.Б. КРИМСЬКОГО

Навчально-науковий Гуманітарний інститут
Національного авіаційного університету

Анотація. У статті досліджуються соціокультурні, антропологічні, прагматологічні аспекти функціонування і розвитку науки у філософських концепціях видатного українського мислителя Сергія Борисовича Кримського, показується динаміка його поглядів на науку як культурний феномен.

Ключові слова: С.Б.Кримський, наука, культура. ціннісно-смысловий Універсум, практика, антропологічний вимір.

Вступ

У цьому році виповнилося б 85 років видатному українцю, філософу, громадському діячеві, Людині Сергію Борисовичу Кримському, який пішов у вічність п'ять років тому. Але чим далі відступає ця сумна дата, тим сильнішими стають почуття цієї втрати, адже його внесок у розвиток не лише української, але й світової філософської думки залишається невичерпним джерелом для багатьох поколінь науковців у різних галузях науки і філософії. Його спадщина є надзвичайно багатоманітною. Його творчість торкнулась майже всіх сфер суспільного буття, розвитку культури і всіх її проявів, людини як унікального феномену в Універсумі, історії й постісторії тощо.

Мені випало щастя впродовж останнього десятиліття життя Сергія Борисовича спілкуватися з ним не лише по роботі і в науковій діяльності, але і в приватному житті, що додавало наснаги, будило творчу думку, породжувало радісні почуття співпричетності до Події, до високого злету Розуму й Духовності, про які так багато писав і говорив С.Б.Кримський, і якими володів повною мірою.

Наші шляхи перетнулися вперше на Міжнародній науковій конференції, присвяченій ювілею М.О.Бердяєва, а потім він був моїм офіційним опонентом на захисті докторської дисертації, тема якої була пов'язана з особливостями розвитком науки на рубежі ХХ і ХХІ століть. Ще до офіційного опонування Сергій Борисович надавав мені цінні поради стосовно розгортання змісту дисертації і саме він звернув мою увагу на наукову діяльність як людиновимірну і

соціокультурну. Тому не випадковим було моє звернення в першу чергу до тих його праць, які стосувалися саме науки як феномену культури. Чотири роки С.Б.Кримський працював професором кафедри філософії Національного авіаційного університету, де вів роботу з аспірантами, виступав із прекрасними доповідями на Міжнародних наукових конференціях, які проводила наша кафедра, дарував радість спілкування викладачам і аспірантам нашої кафедри.

Найбільшою мірою наукова робота кафедри стосувалася трансформацій науки і вищої освіти в умовах інформатизації суспільства, її місця в культурі, процесів адаптації університету до нових викликів і запитів науки і культури. Сергій Борисович брав найактивнішу участь в обговоренні цих проблем, надавав поради стосовно філософського їх осмислення. Цим визначається і **мета даної статті**, в якій я хочу віддати глибоку шану і вдячність цій чудовій людині не лише з великим розумом, але і з великим та щирим серцем.

Основна частина

Однією з найбільш важливих праць С.Б.Кримського, присвячених проблемам науки, зокрема логіці наукового пізнання, стала монографія «Научное знание и принципы его трансформации», видана в 1974 році [1]. В ній досліджується широке коло питань, які стосуються логіки розвитку науки як культурного феномену. Тут чільне місце займають осмислення природи наукових понять, стилю наукового мислення і його ролі в розвитку науки на різних історичних етапах, проблеми інтер-

претації у процесі розвитку наукового знання, аналіз евристичних принципів функціонування теоретичних систем тощо. З його точки зору, понятійно-категоріальна структура наукового знання відповідає способу членування світу в системі суспільно-історичної практики. У кожну історичну епоху існує властива лише їй категоріальна сітка, яка окреслює відповідну наукову картину світу [Там само, с.4]. Отже, тут ідеться про культурний контекст процесу наукового пізнання.

Ще виразніше даний лейтмотив пронизує іншу працю С.Б.Кримського, написану у співавторстві з П.Ф.Йолоном і Б.О.Парахонським, яка має красномовну назву – «Рациональність в науке и культуре». В ній говориться про понятійний апарат відповідної історичної і культурної епохи, тобто про історичний тип раціональності загалом. Автори зазначають, що «осмислення раціональності з позицій загальнокультурних і історичних дозволяє вийти за межі уявлення раціональності як внутрішньої технології мислення й вивчати її одночасно так само, як систему культурного рангу» [2, с.86.]. Такою наукою раціональність, на яку спирається наукова діяльність, постає у працях С.Б.Кримського впродовж усієї його творчої життєдіяльності. Філософ постійно і невтомно працює над уточненням і поглибленням змістовного наповнення своєї концепції науки.

Сергій Борисович не заперечує, що найважливішою функцією науки завжди було, є й буде пошук істини. «З цього боку, – зазначає автор, – науку можна визначити як виробництво та систематизацію знань про закономірності існуючого засобами теоретичного обґрунтування і емпіричного випробування та перевірки пізнавальних результатів для розкриття їхнього об'єктивного змісту (істинності, достовірності, інтерсуб'єктивності)» [3, 149]. У цьому контексті характерними ознаками науки він називає строгість, доказовість, інтерсуб'єктивність знання, спрямованість на посилення прогностичної сили теорій, їхньої евристичності та практичної ефективності. Але разом із тим для нього «наука не є ексклюзивною системою цінностей, а потребує врахування духовного досвіду цивілізації, свого співвідношення з культурою загалом» [Там само, с.159]. За переконанням С.Б.Кримського, культура оптимізує людинорозмірний світ. який є альтернативою усякій механістичності, бо він є структурованим за модулями творчості і свободи. «Проте, будучи формою саморозвитку людини, культура функціонує на шляхах опредмечення її сутнісних сил, в тому числі і її пізнавальних здібностей. У цьому сенсі наука входить у склад культури» [Там само, с.160], – пише філософ. Саме культурний бік функціонування науки хвилює його найбільшою мірою, оскільки для нього наука, як і інші феномени культури, визначають духовний розвиток особистості.

Сергій Борисович розглядає гуманістичний аспект застосування наукового знання, бо «за межами соціально-гуманітарного використання наукове знання втрачає культурно-гуманістичний вимір та впадає у фаустіанські колізії, до яких веде цинізм знання, позбавленого моральних обріїв» [Там само]. А тому науку не можна розглядати як самостійну систему щодо інших форм культури. У всесвітній історії, – зазначає він, – слід ставити питання про

єдність і взаємодію науки та культурно-історичних систем. При цьому дослідження умов перетворення науки на культурний феномен він пропонує здійснювати під кутом зору врахування людинорозмірних початків прогресу наукового пізнання, його вписування в систему тієї або іншої цивілізації [Там само]. При цьому філософ вважає, що останнє не порушує суверенності науки, не послаблює строгості норми наукового дослідження, не розмиває кордонів наукової раціональності, а збагачує можливості наукового пізнання [Там само, с.161].

Взагалі у вітчизняній філософії С.Б.Кримський став піонером щодо питань осмислення науки як феномену культури. В іншій своїй роботі – «Фактор культури в мире науки» – він писав, що для збереження дійсності науки треба створити такі умови, щоб вона перетворилася на факт культури, «коли ціннісним принципом творчої діяльності стає знання, яке усвідомлює свої межі у сфері соціальності» [4, с.7]. Вже пізніше, наприкінці ХХ століття, ці його ідеї підхопили інші дослідники науки. Зокрема, схожу позицію висловлюють російські філософи Л.О.Мікешина і М.Ю.Опенков. Вони справедливо зазначають, що дослідження соціокультурної детермінації засобів наукового пізнання у філософській літературі розпочалося досить інтенсивно лише в останнє десятиліття ХХ століття, коли філософія і методологія науки почали аналізувати шляхи, засоби і форми, якими «соціальне і культурно-історичне входять до змісту знання і впливають на способи й результати пізнавальної діяльності. як здійснюється перетворення зовнішніх соціокультурних, ціннісних факторів на внутрішні когнітивні і логіко-методологічні детермінанти» [5, с.14]. А, як я зазначала вище, Сергій Борисович Кримський звернув увагу на соціокультурні детермінанти науки ще на початку 70-х років ХХ століття, коли переважна більшість не лише радянських, але й зарубіжних філософів і методологів розглядали й оцінювали науку переважно з точки зору її ролі в сучасній науково-технічній революції.

Він невтомно працював над створенням адекватного сучасній епосі образу науки, залучаючи для цього багатий філософський категоріальний апарат і універсалиї культури. Зокрема, у вже цитованій вище праці він розглянув світоглядний аспект функціонування і розвитку науки в контексті культури. Сергій Борисович зазначав, що світогляд як вищий рівень систематизації знання й усвідомлення його ціннісних передумов є істотним соціокультурним чинником «повернення» людського світу, що відчується на рівні теоретичного знання силою наукових абстракцій. «Через світогляд у системі культури були вироблені ідеї, що мали фундаментальне значення для формування та розвитку природознавства. Ось чому можна говорити не тільки про світогляд як форму зведення наукових результатів до культурних явищ, але й про культурно-світоглядну мотивацію науки, природознавства зокрема» [2, с.163], – писав він. На багатому матеріалі з історії науки він показав визначені ним культурно-історичні передумови ґенези природознавства, серед яких саме світоглядні домінанти відігравали чи не вирішальну роль.

У другій половині ХХ століття, й особливо у 80–90-ті роки, логіко-методологічний аналіз наукового знання все частіше набуває соціально-філософської орієнтації, коли наука розглядається як елемент більш широкої сфери – поля людської культури, за рахунок чого відбувається розширення предметного поля когнітивної діяльності. Така інтенція передбачає, з одного боку, виявлення місця науки в цілісному спектрі духовно-практичного освоєння людиною світу, а з іншого – визначення її впливу на формування й зміну світоглядних орієнтирів суспільної свідомості. Це дозволяє розкрити внутрішню притаманну когнітивним процесам загалом, науці зокрема, соціальну та культурно-історичну детермінацію, виявити гуманістичний сенс образу наукового знання, який більшою мірою корелює із сучасним постнекласичним підходом до оцінки науки. С.Б.Кримський глибоко дослідив роль та місце філософії у формуванні світогляду, духовної культури та ціннісних критеріїв суспільного буття, в тому числі й буття науки як складової частини культури. Знаряддям його дослідження стало осмислення трансформації методологічної свідомості сучасної науки. Саме так він і назвав одну із своїх праць.

Слідом за В.І.Вернадським, і продовжуючи його ноосферну традицію в розумінні людського буття, необхідності залучення розуму в систему природи, Сергій Борисович показав механізми трансформації мислення загалом і методологічної свідомості науки зокрема. Він писав, що оскільки людина вписана в Універсум, вона засвідчує не лише наявну, а й потенційну реальність і в такий спосіб вона впливає і на мультисесвіт можливих світів. На його переконання, «у множині світопорядку людський світ виступає як актуалізація потенційної моці всього Універсуму. Універсум тим самим виявляється вище людини через саму людину, а єдність світу розпізнається аналогічно до того, як через множинність ликів (відображень) встановлюється їхня причетність одному дзеркалу.

У цих умовах і саме пізнання все більше набуває вигляду зондажу потенційних світів. У науці виникає свого роду варіантне мислення, яке оперує з множинністю рішень проблемних ситуацій, і завдання вибору єдиного «царського шляху» замінюється пошуком комплементарності, доповняльності можливих сценаріїв подій.

Необхідність такого варіантного мислення виявляється тим більш нагальним, чим глибше у філософському дискурсі ХХІ століття наростає усвідомлення ілюзорності нашої впевненості в обов'язковості, спланованості успіху всякого пізнання, бо воно нібито завершується об'єктивною істиною. Насправді ж, як виразно засвідчує досвід нашого часу, пізнання не менше прирікає дослідника на поразку, ніж на успіх» [6, с.171-172]. Наведення мною цієї довгої цитати є виправданим необхідністю зрозуміти і донести до широкого кола читачів усю глибину висновку філософа, який так точно вхопив думкою причини успіхів і поразок науки ХХ століття й трагічних результатів упровадження в соціальні практики її теорій.

Філософ показав, що пізнавальний процес у науці з кінця ХХ століття все більше набуває людиновимірного характеру, але це «не означає висування на

передній план невблаганної суб'єктивності людини, не порушує принцип об'єктивності як ідеал науки. Людина як компонент «експериментального діалогу» виступає з погляду синергетики у вигляді функції об'єктивної розпізнавальної системи чи в крайньому разі як інструментально діючий чинник» [Там само, с.173]. Він показує зростання ролі антропного принципу у методології сучасної науки. Як відомо, цей принцип був уведений у методологію наукового дослідження видатним фізиком М.О.Умовим, який ще на початку ХХ століття заклав основи антропологічного світогляду у фізиці. Він вважав, що «людина може мислити себе як частину, як одну із скороминущих ланок Всесвіту» [7, с.215]. Поява життя, на його думку, є явище малоімовірне, але, з'явившись, утвердившись на землі, воно розвивається у бік форм, найбільш здатних до боротьби за існування: «І в цьому напрямку з'явився на землі розум у всеозброєнні наукового знання: це – остання ставка живого! Остання ставка!» [Там само, с.427]. Причому Космос не видає ніяких гарантій на збереження життя і його розповсюдження на інші регіони.

Цю ідею С.Б.Кримський розвинув у нових соціокультурних реаліях кінця ХХ – початку ХХІ століття. Він зазначав, що «набуття сучасною наукою людиновимірних параметрів характеризує не її антропологізацію чи, навіть, суб'єктивізацію, а виступає парадигмацією людської діяльності» [6, с.174]. І в контексті вчення про ноосферу В.І.Вернадського філософ обґрунтував наявність коеволюції людини й природи в сучасному світі на прикладах розвитку таких міждисциплінарних галузей науки, як кібернетика, інформатика, синергетика, соціобіологія, які, на його погляд, розвиваються в рамках здійснення аналогії між функціонуванням природних і штучних систем людської діяльності [Там само, с.175]. Ретельно аналізуючи дослідження в цих та інших істотно нових наукових напрямках, С.Б.Кримський обґрунтував не лише об'єктивні причини трансформації методологічної свідомості на рубежі ХХ і ХХІ століть, але й указав на можливі наслідки цієї трансформації як для самої науки, так і для філософії, зокрема для теорії пізнання.

За його концепцією, «парадигмація людської діяльності та об'єктивація інформаційних основ предметного поля науки ставить нове питання про семіотичну онтологію пізнання і, відповідно, про радикальне зростання ролі символічних засобів осягнення світу» [Там само, с.179]. Спираючись на ідею Н.Вінера, що інформація є третім різновидом матерії поряд із речовиною і полем, С.Б.Кримський вважав, що це дає підстави вченим розглядати нову предметну галузь науки – інформаційний аспект природи – як дослідження особливої знакової дійсності в її інформаційному поданні. Важливу роль у цьому стали відігравати мовні одиниці – слова і вирази, за допомогою яких відбувається дешифрування різноманітних кодів, що використовуються в сучасній науці. А це, в свою чергу, вважав філософ, дає підставу для констатації поширення лінгвістичної парадигми гуманітарних наук на все пізнання загалом, що свідчить про лінгвістичний поворот у методологічній свідомості науки.

Виходячи із таких міркувань С.Б.Кримського, можна зробити висновок, що для методологічної сві-

домості сучасної науки характерним стало посилення взаємопроникнення засобів природничих, математичних, технічних і соціально-гуманітарних наук, в тому числі через виникнення міждисциплінарних наук та наукових напрямків на основі взаємного перетину їхніх предметних областей. Очевидно, що соціокультурна домінанта пронизує всю структуру наукового пізнання, зачіпаючи і його методологію. Культурний контекст науки виявляє її здатність до поліваріативності застосування наукових теорій у сучасних соціальних практиках, а також дозволяє оцінювати кінцевий результат функціонування науки не лише з позицій істинності й корисності, але і за критеріями Добра, Правди і Краси як індикаторів культури, про які так багато писав філософ.

Не стояв С.Б.Кримський осторонь і такого нового для ХХІ століття явища в науці, як широке застосування інформаційно-комунікаційних технологій і його соціально-культурних наслідків. Досліджуючи проблему проектування і трансформації соціальних стратегій на рубежі тисячоліть, він обґрунтував думку, що саме сучасний проект виступає систематичною формою організації діяльності у взаємозв'язку її теоретичних і практичних аспектів. На його переконання, «розкриття у сучасній практиці синтетичної природи проектування та феномену проекту, розширення сфер інженерно-конструкторської і комп'ютерно-програмної раціональності привело до універсалізації проектного підходу» [8, с.195]. Він вважав, що у такий спосіб проект охоплює не лише науку і суспільний прогрес, але й, на жаль, антигуманні соціальні явища, створені на основі комп'ютерних технологій, коли душа людини замінюється інформаційною програмою, а фантазія і мрія – проектною свідомістю [Там само, с.196]. Можливість вирішення нових соціальних проблем, породжених інформаційною революцією, Сергій Борисович пов'язує з виробленням колективної планетної свідомості, на підставі якої виникне діалог у масштабі планети на кооперативній основі. «Ця інформаційно-кооперативна основа соціального інтелекту нашого часу розкриває оперативнопроцедурні можливості нового мислення і дає можливість зв'язати його як із новими типами соціально-культурної діяльності, так і з теорією рішень – прикладною методологією подолання проблемних ситуацій, породжених науково-технічною революцією» [Там само, с.203].

Соціально-культурним сенсом наповнене і розуміння ним феномену мудрості як органічної єдності розумного, морального та практичного компонентів. В ході однієї з лекцій для аспірантів, які С.Б.Кримський читав у Центрі гуманітарної освіти Національної академії наук України і які я відвідувала

у 2002-2003 роках, він акцентував увагу слухачів на життєво-практичному боці знання, яким володіє людина. За його визначенням, мудрість – це розум, настояний на совісті, а тому для досягнення мудрості недостатньо володіти істиною, а треба «жити в істині». Як приклад він розглядав життя Григорія Сковороди. На переконання Сергія Борисовича, філософія Григорія Сковороди – не його книги, а його життя. Такою насправді є і філософія самого С.Б.Кримського, який усе своє життя прагнув не лише шукати Істину, залишивши для нащадків величезну наукову спадщину, але й творити Добро і Красу. Тому і науку, він розглядав не лише з позицій істини й хиб, але й із точки зору моралі та естетики.

Висновки

У межах однієї статті неможливо бодай оглядово охопити не лише всі грані таланту і творчості видатного нашого Сучасника, Філософа і Людини Сергія Борисовича Кримського, але й проаналізувати та відкрити для себе його багатогранне і багатоаспектне розуміння такого творіння людського розуму й людського духу, яким є наука. Найбільш вагомим у його філософському доробку, присвяченому цій сфері, на моє переконання, є його настанова про необхідність розуміти науку, наукову діяльність у культурно-історичному та соціально-культурному контекстах. І в своїх працях різних періодів свого життя й творчості, а також у педагогічній діяльності він використовував для ілюстрації і підтвердження своїх висновків матеріал не лише з природничих і технічних наук, але також спирався на соціально-гуманітарні галузі науки, різні види мистецтва, художню і релігійну літературу. Отже, наука й наукове пізнання у творчості С.Б.Кримського постає в семантичному горизонті людської культури.

Список літератури

1. Крымский С.Б. Научное знание и принципы его трансформации. – К.: Наукова думка, 1974. – 207 с.
2. Йолон П.Ф., Крымский С.Б., Парахонский Б.А. Рациональность в науке и культуре. – К.: Наукова думка, 1989. – 288 с.
3. Крымський С.Б. Наука як феномен цивілізації // Кримський С.Б. Запити філософських смислів. – К.: Вид. ПАРА-ПАН, 2003. – С.148-168.
4. Крымский С.Б. Фактор культуры в мире науки // Философия, естествознание, социальное развитие. – М.: Наука, 1989. – С.6-18.
5. Микешина Л.А., Опенков М.Ю. Новые образы познания и реальности. – М.: РОССПЭН, 1997. – 240 с.
6. Крымський С.Б. Зміна методологічної свідомості сучасної науки // Кримський С.Б. Запити філософських смислів. – С.169-180.
7. Умов Н.А. Избранные сочинения. – М.-Л.: Гостехиздат, 1950. – 553 с.
8. Крымский С.Б. Проектирование и трансформация социальных стратегий на рубеже тысячелетий // Сергей Крымский: Мудрецы всегда в меньшинстве. (Статьи разных лет). – К.: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2012. – С.182-220.

Л. Дротянко

НАУКА КАК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРЫ В ФИЛОСОФСКОМ НАСЛЕДИИ С.Б.КРЫМСКОГО

В статье исследуются социокультурные, антропологические, прагматологические аспекты функционирования и развития науки в философских концепциях выдающегося украинского мыслителя Сергея Борисовича Крымского, показывается динамика его взглядов на науку как культурный феномен

Ключевые слова: С.Б.Крымский, наука, культура, ценностно-смысловой Универсум, практика, антропологическое измерение.

L. Drotianko

SCIENCE AS A CULTURAL PHENOMENON IN THE PHILOSOPHICAL HERITAGE OF S. KRYMSKYI

The article examines the socio-cultural, anthropological, praxeological aspects of functioning and development of science in philosophical concepts of the outstanding Ukrainian philosopher Serhii Krymskyi; it presents the dynamics of the philosopher's views on science as a cultural phenomenon.

Key words: S. Krymskyi, science, culture, value-conceptual universum, anthropological dimension.